

АКМЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ЗРІЛОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті досліджуються психологічні особливості становлення зрілої особистості, які є характерними для сучасного українського суспільства. Автор аналізує зміст поняття «становлення особистості», «акмеологічні якості», «індивідуальність» і «професійна самореалізація», виконує теоретичну диференціацію різних концепцій і парадигм щодо поглядів на індивідуально-психологічні особливості зрілої особистості, а також виділяє показники, умови, рівні, механізми, способи, засоби акмеологічних здобутків.

Ключові слова: акмеякості, зрілість, самореалізація, становлення особистості, професіоналізм.

The article chapter deals with psychological characteristics of becoming a mature personality, which are peculiar to modern Ukrainian society. The author analyzes the content of the concepts of «personality formation», «acmeological quality», «personality» and «professional self-realization», performs the theoretical differentiation of the given concepts and paradigms, according to individual psychological features of a mature personality; defines rates, terms, levels, mechanisms, methods, means acmeologic achievements.

Keywords: Acmeo-qualities, maturity, self-actualization, the personality formation and professionalism.

Постановка проблеми. Для того, щоб зрозуміти, що складає сферу людського в індивіді, чи формується ця сфера завдяки культурі, освіті або є вродженою, необхідно звернутися до осмислення багатовимірної природи особистості, до аналізу тих соціальних чинників, завдяки яким людина впродовж тисячоліть створювала людське в самій собі. Технічний прогрес, що здійснюється до цього часу в умовах морального вакууму, поставив під загрозу унікальність людської особистості, її духовну самоідентифікацію, її абсолютну обраність та її онтологічну незамінність. Швидкий трансформаційний період непомітно й поволі маніпулює свідомістю й поведінкою людей, але сьогодні він наблизився, здається, до впливу на саму суть людського в людині – до свободи й неповторності нашого «Я», тобто до індивідуальності.

Аналіз досліджень і публікацій. В основі феномену зрілої особистості лежать проблеми росту, розвитку, самовдосконалення людини. Поняття зрілості ґрунтовно та різнобічно розглядається з позиції акмеології, що дозволяє описати нове розуміння потенціалу особистості. Потенційність часто розуміється як самореалізація, самоактуалізація, реалізація можливостей. Зазначене вище акцентує увагу на дуже близьких явищах, що показують стійкі позитивні зміни в особистості, реалізацію її природного потенціалу: «індивідуацію» (К.Юнг), повну реалізацію справжніх можливостей (К.Хорні); внутрішню активну тенденцію до саморозвитку на зразок істинного самовираження (Ф.Перлз); прагнення людини до найбільш повного вияву й розвитку можливостей та здібностей (К.Роджерс); прагнення людини стати тим, ким вона може стати (А.Маслоу). Поняття «індивідуальність», неповторна (унікальна) сутність особистості розглядається в працях Г.Оллпорта, Б.Ананьєва, С.Рубінштейна, які пов'язують індивідуальність із вищим рівнем розвитку особистості. Самореалізація була

предметом уваги науковців, зокрема К.О.Абульханової-Славської, Л.І.Анцифєрової, Г.С.Батіщева, О.Ф.Бондаренко, Є.І.Головахи, В.Г.Панка, В.А.Роменця, С.Л.Рубінштейна, Л.В.Соханя, Т.М.Титаренко та ін., які розглядали самореалізацію як переважно свідомий, цілеспрямований процес розкриття й опредметнення сутнісних сил особистості в її різноманітній практичній діяльності. Становлення гармонійно розвиненої особистості й досягнення нею «акме» великою мірою залежить від особистісних зусиль самої людини, орієнтованих на самовдосконалення та самореалізацію як неодмінну умову досягнення успіху в житті (Б.Г.Ананьєв, Т.В.Говорун, А.О.Деркач, С.Д.Максименко, В.М.М'ясищев, М.І.Пірен).

Метою статті є з'ясування сутності акмеологічних особливостей формування зрілої особистості, розвитку та становлення акменашарувань, чинників прояву професійної самореалізації індивідуальності. Завданням є визначення сутті таких понять, як «акмеякості», «зрілість», «самореалізація», «професіоналізм», «професійна самореалізація», а також конкретизація індивідуально-психологічних здобутків зрілої особистості, розвиток яких потрібно підтримувати у виявах сутності акмеологічної парадигми та її можливості впровадження в життєву практику навчальних закладів України.

Виклад основного матеріалу. Із проведеного аналізу психологічної літератури можна зробити висновок, що становлення особистості та досягнення «акме» є близькими за значенням, але не тотожним, якщо розставити акценти на понятті особистість, то тут доречно розглядати самоактуалізацію, самореалізацію, самовдосконалення, а в психолого-акмеологічному аспекті говориться про зрілість особистості та можливість розвитку творчого потенціалу, індивідуальність.

У світовому й вітчизняному людинознавстві, на думку віце-президента Міжнародної академії акмеологічних наук А.Деркача, існувала значна прогалина – комплексно не вивчалася доросла людина. Її розвиток у ранній, середній і пізній зрілості в науці послідовно не був представлений та у взаємодії один з одним не розглянуто об'єктивні й суб'єктивні чинники, наявність яких необхідна, щоб людина як природна істота (індивід), як особистість (ансамбль відносин) і як суб'єкт діяльності (перш за все, як професіонал) досягла вершини у своєму розвитку і щоб відбулося, як говорили давні греки, «акме» її індивідуальності [3, с.36].

У віковій психології дорослість традиційно розглядалася як стабільний період. Е.Клапаред у 1926 році охарактеризував зрілість як стан психічної «скам'янілості», коли припиняється процес розвитку людини. Проте пізніше було показано, що зрілість не завершується з дорослістю, як свідчить західна класифікація В.Квінна (2000 рік). Що ж до акмеологічного підходу до особистості, то він виробляється в межах психологічної науки з опорою на психологічне визначення її сутності. Однак він розглядає особистість у більш широкому контексті комплексного підходу до людини, розробленого Б.Ананьєвим і філософською антропологією, запропонованою С.Рубінштейном (остання є філософським ученням про специфіку буття людини у світі).

Акмеологічний підхід розглядає розвиток у процесі всього життя людини. У зв'язку із цим він опирається на ті психологічні концепції особистості, які пов'язували і розвиток, і саму сутність особистості з масштабом часу й простору всього життєвого шляху особистості. У вітчизняній психології – це теорії життєвого шляху С.Рубінштейна і життєвого циклу Б.Ананьєва, у зарубіжній – теорія життєвого шляху Ш.Бюлер (хоча вона також, піддавалася впливу фрейдизму, акцентувала вирішальну роль дитинства в розвитку особистості); теорія життєвого розвитку Е.Еріксона, який виявив важливі якісні новоутворення кожного життєвого етапу; та Г.Оллпорт, що в основі альтернативи мінімізує минуле, віддаючи провідну роль майбутньому.

Аналогом акмеологічного підходу до особистості є теорія К.Роджерса, бо він розглядає індивіда в його розвитку і взаємодії з реальністю, який керується вродженими тенденціями організму до розвитку своїх можливостей, що забезпечують його збереження. Сам К.Роджерс так формулює гіпотезу свого підходу: «Людина володіє в самій собі великими ресурсами для самопізнання, зміни «Я-концепції», цілеспрямованої поведінки, а доступ до цих ресурсів можливий тільки в тому випадку, якщо створюється визначений клімат сприятливих психологічних установок» [9].

Таким чином, Е.Еріксон, Т.Оллпорт, К.Роджерс і Ф.Перлз, залишаючись у межах психологічних теорій, розробили певні принципи, що відповідають сутності акмеологічного підходу до особистості.

Основними акмеологічними механізмами досягнення «акме» в різних сферах життєдіяльності вважають саморозвиток, самовдосконалення, самоосвіту, самоконтроль.

Істотне значення у формуванні акмеологічних якостей має навколишнє середовище, в якому особистість реалізується як індивідуальність, і це має такі рівні:

– *екстеріорний рівень життєдіяльності* – це простір професійної діяльності на рівні суспільства, де людині надаються визначені ролі, позиції, функції, статуси в основному у зв'язку з вертикальною професійно-посадовою градацією;

– *інтеріорний рівень життєзабезпечення* – це той простір неформальних відносин і зв'язків людини (належність до різних соціокультурних груп, субкультур);

– *інтеріорний рівень життєдіяльності* – рівень «Я», тобто рівень внутрішнього й духовного світу особистості, її індивідуальної культури [2].

Оптимальний варіант особистісного сходження до «акме» змальований в акмеологічній моделі, що є описом ознак результатів рівнів продуктивності. Її визначають такі чинники: *акмеологічні критерії* – мірило оцінки особистісного становлення; *акмеологічні показники* (вони ж – акмеологічні інваріанти) – індивідуальні завдання певного роду й конкретного рівня розвитку особистості; *акмеологічні рівні* – ступінь розвитку особистості. Такий підхід ураховує не тільки прогресивні, потенційні можливості при визначенні розвитку особистості, але й її регресивні варіанти, що відповідає принципів оптимальності, вивчає індиві-

дуальні й особистісні особливості під кутом оптимізації процесів розвитку, тобто просування особистості до вершин зрілості, що мають характер зростання.

Важливо підкреслити, що за своєю суттю людська індивідуальність реалізує себе в аспектах особистості індивіда. Цей зв'язок не локального характеру, бо індивідуальність важко, практично неможливо уявити без аналізу сутності самої особистості. Але взаємозв'язок цих двох сутностей людського індивіда не одно-, а двосторонній, адже де немає особистості, там немає її індивідуальності. І, навпаки, наявність хоч деяких проявів індивідуальності свідчить про певний особистісний рівень розвитку конкретної людини.

Поняття «індивідуальність» уживається в кількох різних значеннях. Перше означає неповторну сутність особистості, що здебільшого розглядається як своєрідний вияв особистості людини на одиничному рівні. Друге визначення відстоює позицію окремої (цілісної) сутності індивідуальної особливості.

Специфіка методології досліджень акмеології розкривається на основі моделювання одночасно реальних й ідеальних об'єктів. Модель має цільовий характер, бо повинен здійснитися перехід від реального, наявного до ідеального, бажаного стану. Так О.О.Бодальов визначає формування повноцінної особистості, як сходження людини в її розвитку в процесі подолання перепон [7].

З акмеологічної точки зору найбільш близькою до пояснення суті розвитку особистості є позиція О.Ф.Лазурського (характеролога), який підкреслював, що головне в людині – це «багатство особистості», тобто різноманітність і складність психічних явищ і здібностей. Під розвитком особистості О.Ф.Лазурський розумів «... максимум розвитку здібностей і обдарованості, їх збагачення» [5, с.472–492], підкреслюючи цим рівноправність набутого й потенційного. Бо саме в акмеології потенціал особистості розглядається як система ресурсів, що постійно поповнюється й відновлюється. Особистісний розвиток відбувається перш за все тоді, коли поповнюються знання, розширюється світогляд, удосконалюються інтелектуальні вміння (самонавчання). До потенційної сфери відносять: природні особливості (наявні в людині особливості як індивіда); здібності; соціальні можливості суспільства, які можуть бути використані для особистісного розвитку. До сфери актуального: якісно нове перетворення потенційного; зовнішні прояви того, що реально функціонує.

Для успішного оволодіння діяльністю та її здійснення особливе значення має не стільки рівень вираженості окремих професійно важливих властивостей особистості, скільки характер взаємодії та зв'язку між ними. При існуванні тісних і позитивних взаємозв'язків між більшістю особистісних властивостей починається процес їх взаємопідсилення, при виникненні ж антагоністичних взаємозв'язків між властивостями особистості розвиток одних сторін особистості призводить до деградації інших, що робить неможливим досягнення високого рівня професійної майстерності. Що означає досягати вершин професіоналізму? Орієнтирами виділяємо чотири рівні майстерності у фаховій діяльності:

Елементарний рівень. У спеціаліста наявні лише окремі якості професійної діяльності. Найчастіше – це оволодіння знаннями для виконання певних дій, володіння предметом діяльності.

Базовий рівень. Фахівець володіє основами майстерності: професійна діяльність, гуманно зорієнтовані стосунки з колегами розвиваються на позитивній основі, добре засвоєно предмет діяльності, методично, впевнено й самостійно організовано діяльність.

Досконалий рівень. Характеризується чітким спрямуванням діяльності, її високою якістю, діалогічною взаємодією у спілкуванні. Фахівець самостійно планує й організовує свою діяльність на тривалій проміжок часу, маючи головним завданням розвиток своєї особистості як професіонала.

Творчий рівень. Характеризується ініціативністю і творчим підходом до організації професійної діяльності. Фахівець самостійно конструює оригінальні та доцільні прийоми взаємодії. Діяльність будує, спираючись на рефлексивний аналіз. Сформовано індивідуальний стиль професійної діяльності [1].

Розвиток фахівця як суб'єкта зрілого існування та ефективного суб'єкта професійної діяльності включає продуктивне вирішення акмеологічних суперечностей. «Акме» фахівця представлено: емоційною зрілістю; особистісною (особистісно-соціальною, соціокультурною) зрілістю; етичною (моральною, гуманістичною) зрілістю; сутнісною (есенціальною) зрілістю; екзистенційною зрілістю.

Спеціаліст у своїй діяльності може використовувати ускладнення та перепони не тільки для вирішення професійних (у вузькому сенсі цього слова) проблем, але й для того, щоб змінювати себе. Для цього необхідно фокусувати увагу на самому собі як джерелі суперечностей і проблем, вирішення яких збільшує можливості й змінює способи використання найпродуктивніших якостей особистості.

Професійна реалізація особистості на життєвому шляху передбачає такі основні етапи: професійне самовизначення, професійне становлення в обраній сфері діяльності, фахове зростання й розвиток компетенцій.

Дослідження показують, що вершин професіоналізму досягають ті особистості, у яких власні потреби й мотиви фахової діяльності, фахові цілі збігаються із соціальним замовленням суспільства, яке передбачає виховання через навчання й навпаки. Професійне самовизначення, професійний розвиток особистості на всіх етапах навчання здійснюється за допомогою процедур самоаналізу поведінки, психологічних властивостей особистості, свідомої постановки питань професійного розвитку, кар'єрного зростання в майбутній професійній діяльності. Сюди також можна включити чинники, які впливають на досягнення суб'єктів навчання. Це потреба в досягненнях, престиж знань, професійні якості, потенціал особистості, рівень розвитку мотивації навчальної та самоосвітньої діяльності, самовдосконалення. Ці чинники мають яскраво виражену психологічну специфіку, що, безумовно, актуалізує необхідність усебічного дослідження мотивації професійної діяльності, а також особливостей її формування в майбутніх фахівців.

Висновки. Потреба в саморозвитку, самореалізації – це основоположна складова зрілої особистості. Ідея саморозвитку й самореалізації є надзвичайно значущою для багатьох сучасних дослідників особистості.

Початок дорослості пов'язаний із процесом формування організму, який відповідає нормативам зрілості. Розвинуті особистісні якості, за якими стоїть оволодіння основними здобутками життя й культури, дозволяють суб'єктові культури працювати повноцінно. Зрілість – ступінь у розвитку людини, той етап, коли вона стає здатною повноцінно виконувати свої громадянські, подружні й батьківські обов'язки, а в соціальному плані вона продуктивно проявляє себе як діяч у тій чи іншій конкретній царині життя.

1. Акмеологічні проблеми розвитку творчого потенціалу фахівця / В. М. Вакуленко // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : [зб. наук. праць / за заг. ред. М. Б. Євтуха, укл. О. В. Михайличенко]. – К. : КНЛУ, НМАУ, 2002. – Вип. 21. – С. 59–62.
2. Варфоломеева О. В. «Зрелость личности» как метакатегория: междисциплинарный контекст научного исследования / О. В. Варфоломеева // II Всеукр. науч.-практич. конференция студентов, аспирантов и молодых ученых (Симферополь, 30–31 октября 2002 г.) : материалы сообщений. – Симферополь : РИО ТЭИ, 2002. – С. 10–13.
3. Деркач А. А. Акмеологические основы становления психологической и профессиональной зрелости / А. А. Деркач, Л. Э. Орбан. – М. : Изд-во РАГС, 1995. – 119 с.
4. Деркач А. А. Деятельность как основание акмеологического развития субъекта и надситуативная активность субъекта как действенный фактор ее развития / А. А. Деркач, Э. В. Сайко // Мир психологии : научно-методический журнал. – М. : Воронеж, 2008. – № 2. – С. 193–205.
5. Лазурский А. Ф. Классификация личностей // Психология индивидуальных различий : хрестоматия / [под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова]. – М. : ЧеРо, 2000. – 776 с.
6. Пальчевський С. С. Акмеологія : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / С. С. Пальчевський. – К. : Кондор, 2008. – 398 с.
7. Психологічна енциклопедія / [авт.-упоряд. О. М. Степанов]. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
8. Резвицкий И. И. Личность. Индивидуальность. Общество: Проблема индивидуализации и ее социально-философский смысл / И. И. Резвицкий. – М. : Политиздат, 1984. – С. 33–38.
9. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс ; пер. с англ. – М. : Издательская группа «Прогресс». 1994. – 480 с.

УДК 159.923.2

Олена Галян

СПІВВІДНОШЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА МОТИВАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті представлено результати емпіричного дослідження мотивації професійного вибору студентів – майбутніх психологів, оцінки ними власних професійних якостей. Розкрито зв'язок між домінуючими типами мотивів вибору професії та рівнями уявлень про власні особистісні особливості студентів, які можуть бути реалізовані в професійній взаємодії.

Ключові слова: особистість, особистісні особливості, особистісний контекст професійної діяльності, мотивація професійного вибору, професійне становлення.

This article presents the results of an empirical study of motivation professional choice students – future psychologists, assessment of their own professional qualities. Reveals connection